

VORE KIRKEGAARDE

Meddelelser fra Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark

INDHOLD:

	Side
SANG VED KIRKEGAARDS- INDVIELSE. Af <i>P. Severinsen</i> .	1
KIRKELIG KUNST PAA DETO STORE KUNSTUDSTILLIN- GER I KØBENHAVN 1925. Af <i>Elo</i>	2
KIRKELIG BEGRAVELSE. En historisk Oversigt af <i>P. Severin- sen</i>	5

JANUAR—FEBRUAR 1926

3
4. AARGANG

D. T. Poulsen's Planteskole

Roskildevej 70

København - Valby

Telefon Valby 100

Store Beholdninger af Træer og Buske egnede til Kirkegaarde,
særlig fremhæves:

Roser, højstammede og lave, forefindes i stort Sortiment.

Hækplanter, *Ligustrum vulgare*, *Lig. ovalifolium*, *Bøg*, *Thuja occidentalis* (ca. 40 cm høje), *Taxus baccata* (ca. 30/35 cm), *Buxbom*.

Naaletræer, klumpholdende, bl. a. *Chamaecyparis Laws. Fraseri* (80/100 og 100/120 cm), *Chamaecyparis Nulcaensis* (80/100 cm), *Juniperus com. hibernica* (100/120 cm), *Thuja occ. fastigiata (pyramidalis)* (80/100, 100/125 og 150/170 cm), *Taxus baccata hibernica* (80/100 cm).

Pristilbud sendes paa Forlangende.

Køb danske Planter

Pristilbud sendes paa Forlangende.

58

Nummerpæle af Jern til Gravsteder

58

anbefales Kirkegaardsbestyrelser som mest holdbare og altid læselige.

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark.

$\frac{A}{S}$ M. Seest^s Jernstøberi og Maskinfabrik,

Telefon 3216-3217.

A a r h u s .

Telefon 3216-3217.

Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark

Foreningens Konsulent er bl. a. Kirkegaardsbestyrelserne behjælpelig ved Udarbejdelse af Planer til nye Kirkegaarde, Kirkegaardsfortlægninger, Registreringer og Protokoller, Vedtægter og Takster m. m.

Kontor: Museumsgade 2², Aarhus.
Telefon 3319.

VORE KIRKEGAARDE

der redigeres af Havearkitekt *Emil Böttiger*, er Foreningens Organ. Det udkommer seks Gange aarligt og tilsendes alle Medlemmer portofrit. Menighedsraad og Kirkegaardsbestyrelser samt Foreninger faar dog for det ordinære Kontingent kun eet Eksemplar, der tilsendes Formanden. Ønskes flere Eksemplarer, kan disse erholdes mod et Tillægskontingent af 4 Kr. pr. Aargang, heri indbefattet Porto til Forsendelse.

Indmeldelse i Foreningen sker til Sekretariatet: Museumsgade 2^{II}, Aarhus.

SANG VED KIRKEGAARDSINDVIELSE

Mel.: Aleneste Gud i Himmerig.

En Have ligger i Kirkens Ly,
af kærlige Hænder hygget,
og ind imellem Mark og Menneskeby
er om den en Hegning bygget.
En kostbar Muldjord, thi i dens Skød
er gemt de Slægter, hvem Sot og Død
tog bort fra Hjem og Kære.

Der sagdes saa mangt et tungt Farvel,
der randt saa hed en Taare;
der maatte vi gemme bag Muld og Fjæl,
hvad Hjertet savned saa saare.
Der søger vi selv et Leje ud,
der beder vi Livets og Lysets Gud
at mindes sit Barn i Mulde.

Saa dyre Minder, et Haab saa stort
er lejret om den Have,
thi hegner vi den med Mur og Port
med Fred om Fædres Grave.
Dem Jorden vorde et kærligt Gem,
dem Gud berede et kærligt Hjem,
naar Livsens Herre kalder.

P. Severinsen.

KIRKELIG KUNST

PAA DE TO STORE KUNSTUDSTILLINGER I KØBENHAVN 1925

Den fri Udstilling. Niels Skovgaards Altertavle til Boeslunde Kirke.

Mindet om den gamle, prægtige, gotiske Tavle, som Niels Skovgaards nye Tavle skal erstatte, vil ganske naturligt faa den sidste til at synes flov og kedelig; tillige tager Udstillingens skarpe, brutale Lys al Andagt og Inderlighed fra den; men — forsøger man at glemme den gamle Tavle og betragter Skovgaards Arbejde i en halvmørk Aftentime, tænkende sig Tavlen paa Plads i Kirken, saa mærker man den Skovgaardske Kunsts Ærlighed og Tilforladelighed i Arbejdet og Kærlighed til Emnet, og Tavlen fremtræder smukt og enkelt, vel egnet til sin Plads. Men der er et andet Spørgsmaal, man stiller sig: Var det nødvendigt at fjerne den gamle Altertavle?

Vi spørger Nationalmuseets Direktør, Dr. phil. Mackeprang: »Det var i og for sig mod Museets Vilje, at vi fik denne Altertavle, de 500 Aar var naturligvis ikke gaaet spurløst hen over den, navnlig havde Kridtgrunden løsnat sig stærkt, ligesom adskilligt af den arkitektoniske Udsmykning var forsvundet.

Tavlen blev underkastet en indgaaende Konservering (ikke Restaurering) af Museets Konservator, Niels Termansen. Fra Kirkens Side holdt man absolut paa en Restaurering, og da Museet ikke kunde gaa med hertil for ikke at forvanske det gamle Præg, Tavlen har bevaret, trods talrige Smaaskavanker, og Konservatoren

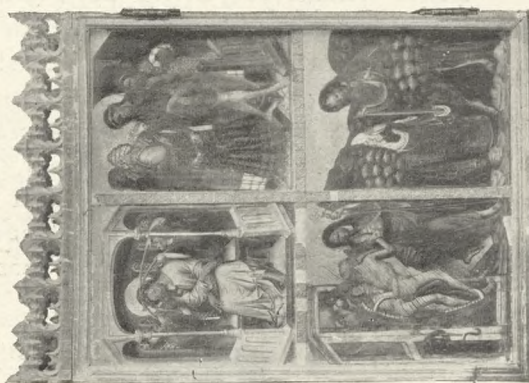

Boeslunde gamle, gotiske Altertavle (c. 1450).

I Midten Maria med Jesusbarnet, staaende paa Halv-
 maanen omgivet af spillende Engle, i de øverste Felter
 Episoder af Marias Liv, Jesu Fødsel og Jesu Omskæring,
 i de nederste Felter Sct. Olav, de tolv Apostle og

Sct. Jørgen. — I Predellaen: Jesus med de
 fem kloge og de fem daarlige Jom-
 fruer. — Paa Fløjenes Yder-

side otte Billeder af
 Jesu Lidelses-
 historie.

stærkt fremhævede, at der de følgende Aar maatte et jevnligt Tilsyn og en Efterkonservering til, blev der truffet den Ordning, at Tavlen deponeredes i Museet. Her vil den da være under det stadige Tilsyn, som Erfaringerne har vist, den Slags Ting kræver. Et Tilsyn, der naturligvis langt bedre kan finde Sted her end i Kirken«, slutter Direktør Mackeprang.

Egentlig havde jeg selv tænkt, at der her var et Tilfælde, hvor man kunde bebrejde Nationalmuseet dets Lyst til at berøve Kirkerne deres Klenodier, før Faren for Tilintetgørelse gør det nødvendigt, og saa staar man over for et Tilfælde, hvor Kirkebestyrelsen selv har bidraget til Tavlens Fjernelse. Et Pragtstykke

som denne Altertavle, selv om den er blevet lidt medtaget af Tidens Tand, vil dog altid være smukkere end en ny moderne — og der kan ikke vises Omhu nok for at bevare de gamle Kirkeklenodier og bevare dem for Kirkerne, selv om der maa ofres nogle Penge paa Vedligeholdelsen.

Foraarsudstillingen paa Charlottenborg:
Billedhugger Axel Poulsen: Altertavle skaaret i Egetræ.

løses i den herligt samhørende Indskrift: *Den yndigste Rose er funden.*

Ornamenterne foroven og de fire Evangelister er stærkt forgyldt, Relieffet tænkes belagt med Farver, men selve Træet er saa smukt i sin Farve, og Udskæringen af Figurerne er i den naturlige Snitbehandling saa god, at det vil være Synd at bemale Relieffet, man burde nøjes med at stemme de forgyldte Ornamenter ned i Samklang med Træets naturlige Farve, hvis Kirken da ikke absolut fordrer stærke Farver.

Endvidere udstillede den unge Maler Stefan V. Pedersen et udmærket, kraftigt og bredt virkende Forarbejde til: *Forkyndelsen*, et Altervæggebillede for Stevns Frimenighed.

ELO.

KIRKELIG BEGRAVELSE

EN HISTORISK OVERSIGT AF P. SEVERINSEN

Vort Begravelsesvæsen har jo i Aarhundreder været bestemt af kristen Gravskik. Denne har i al Fald i Europa altid været noget for sig. Formentlig vil ved al Gravskik en religiøs Forestilling være bestemmende, hvor der overhovedet er nogen Religion. En stor Del af Europas og Forasiens gamle Gravskik hviler paa Tanken om den dødes fortsatte Liv i Graven. Man kan hjælpe ham ved Gravofre til at have det godt, og saa kan han muligvis ogsaa være i Stand til at hjælpe de levende. Forsømmer man ham, har han det elendigt, og muligvis hævner han sig ved at gaa igen og gøre Ulykker om Natten, der er de dødes Tid. Det store babyloniske Digt om Gilgamesh, om Forsøget paa at finde Midlet mod Døden, slutter med, at Helten faar Lov et Øjeblik at tale med sin døde Ven og spørge ham ud om de dødes Kaar. Den, der er begravet og bliver sørget for, har det godt, men den ubegravede, — »ham saa jeg, hans Aand finder ikke Hvile i Jordan!« Og den, som maa undvære de efterlevendes Røgt, — »ham saa jeg, Levninger fra Tallerkenen, Affald af Mad fra Gaden maa han spise!«

Dette er mindst en 4000 Aar gammelt. Vore store Stengrave er fra samme Tid, og i dem kan vi se, at man ogsaa har sørget for Mad og Drikke til de døde. Naar de assyriske Erobrerkonger rigtig vilde gøre ondt, saa udtog de de overvundne Kongers Forfædre af Gravene og spredte deres Ben. Saadan gjorde Sanherib med Meroz-dakbaladans Forgængere, og Assurbanipal fortæller om Susas Erobring: »Deres Kongers Gravsteder ødelagde jeg, deres Ben tog jeg med til Assyrien, deres Dødaander lagde jeg Hvileløshed paa og udelukkede dem fra Dødefester og Gravofring«. Jeremias 8, 1 sigter til denne Form for Grusomhed.

Grækere og Romere havde de samme Tanker. Det havde udviklet sig til, at det var forbudt at begrave inde i Byen, vist ikke særlig af sanitære Grunde, men fordi det var farligt at have for mange uforsørgede Døde indenfor Byporten.

Overfor dette stod de Kristne med andre Tanker. For dem var deres døde *de hensovede*. De behøvede ikke Mad eller Drikke eller Fødselsdagsgilder. De var i Herrens Haand. Paa hans Dag vilde han kalde paa dem. De skulde høre Guds Søns Røst og leve. Dette var for den fromme Hedning det *ugudelige* hos de Kristne. Tænk, disse forfærdelige Mennesker! De gør ingen Ting for deres døde! At de kan nænne det!

Der var ogsaa andre Religioner rundt omkring i Sydevropas Hedenskab, beslægtede med den saakaldte *Orfisme*. De beraabte sig paa en vidunderlig Oldtidsprofet Orfevs. Pythagoras og Plato var af denne Religion, og Gnosticismen var i meget nær Familie. Efter denne er Legemet, kort sagt »Materien«, det onde. Det, der skal befries, er den legemsløse Sjæl, der saa skal op til det evige Himmellyses Egne. Det kan være en drøj Vej, og vi har hedenske pythagoræiske Skildringer, der er aldeles lig de katholske Skærsildsskildringer, — af den gode Grund at Skærsildsforestillingen er sivet ind i Kirken i Middelalderens Begyndelse fra Pythagoræismen. Jeg ved ikke, om Ligbrænding har noget med denne Religion at gøre. Ligbrænding var i al Fald vistnok et Overklassefænomen. Men er end denne Sammenhæng tvivlsom, saa havde denne Religion dog nærmest Brug for en Destruktionsanstalt for de foragtede Legemer.

Ogsaa her stod Kristendommen stejlt imod. De apostoliske Breve i det nye Testamente er fulde af Polemik mod Udløbere af denne Religion, og de Kristne hævdede skarpt Troen paa *Kødets Opstandelse* her paa Jorden, d. v. s. Opstandelse som rigtige Mennesker med Legeme. Derfor Respekt ogsaa for det døde Legeme!

Og saa kan vi da se, hvordan de udenfor Rom har hugget Katakombernes milelange underjordiske Korridorer med Hvilesteder for de døde i tilmurede Køjer i Gangenes Sider.

I Katakomberne hedder hver Grav Locus (Sted). Det er vel almindeligt, at denne køjeagtige Plads da er for een Person, men der kan ogsaa være hugget dybere, saa at flere kan ligge ved hinandens Side. Derfor tales der om Locus bisomus, trisomus, quadrisomus (L. til to, tre, fire Legemer).

Da man fik Begravelsespladser under aaben Himmel, kunde man ikke opnaa saadant ved vandret Anlæg. Men saa murede man Grave og kunde da godt mure flere over hinanden, saa at en Række Lig kan komme til at ligge over hinanden i hver sin murede Etage. Graven kaldes da biscandens, triscandens o. s. v., og man finder i kristne italienske Oldtidsgrave indtil 10 Etager, men et saa stort Tal er selvfølgelig en ren Undtagelse. Tre eller lignende er derimod ikke ualmindeligt. Men hver af de døde skal have sin fredede Hvileplads, og paa mangfoldige Monumenter læses: »Ingen lægge en Død ovenpaa en Død!« Der tænkes med Gru paa det hedenske Roms Gravgruber (Puticuli) for Fattigfolk.

Da i sidste Halvdel af tredje Aarhundrede Overgangen til Kristendom blev meget hyppig, kneb det at faa Godtfolks Tankegange rigtig gennemkristnede. De gamle Guder var hurtig glemt. Men Hedningen havde haft sin egentlige Fromhed i Forholdet til sine døde, og her kniber det at komme over til det, som Hedningerne straks havde fundet ugudeligt hos de Kristne. Man søgte et Surrogat for Dødeofringerne, og tilsidst blev Resultatet Sjælemesserne, det at gøre den hellige Nadvere til en Ofring for de afdøde. Og af den anden Side af den hedenske Forestilling om de døde, Herosvæsenet, opstod Helgendyrkelsen. Da Kejserne var blevet Kristne, fik alt dette større Fart.

Saa begynder man at faa Helgengrave i Kirkerne, og det begynder at anses for godt for de døde at hvile i eller ved Kirken. Brudet med den gamle Tradition skete, da Kejser *Konstantin den Store* blev begravet i Apostelkirken i Konstantinopel. Naar han kunde begravnes i en Kirke, kunde andre ogsaa, først og fremmest da Biskopper, men dernæst store Herrer, naar de var Kristne.

Det helliges bogstavelige, legemlige Nærhed betragtedes som en Velsignelse. Biskop Ambrosius i Milano, den store Kirkelærer, havde en Broder, Satyrus, der døde 379. Ambrosius sørgede for, at han blev begravet lige op ad Stadens Martyrhelgen St. Victor og satte følgende Gravskrift: »Ambrosius gravsatte sin Broder Uranius Satyrus ved Martyrens venstre Side; det skal være Lønnen for hans gode Levned, at det hellige Blods Væde skal trænge igennem og tvætte Legemet ved Siden af«. Syv Aar senere lykkedes det Ambrosius ved Gravning at faa fundet to vist lidt apokryfe Helgener Gervasius og Protasius, og da han døde, blev han selv begravet mellem disse.

Man har Indtryk af, at Ambrosius som dannet Kristen oprindelig stod noget forbeholden over for alt dette, men Almuens begejstrede Folketro rev ham med.

I al Fald kan der iagttages en saadan Udvikling hos Augustin. Dog tager han Forbehold mod den grove Tankegang, der kommer frem i Ambrosius's Gravskrift over Broderen.

Den berømte Biskop Maximus fra Turin (omkring 450) forklarer i sin 55. Prædiken: »Derfor er det os af Forfædrene anvist, at vore Legemer kommer i Selskab med Helgenernes Knokler, at da Dødsriget er bange for dem, saa skal Straffen ikke naa os, — at da Christus lyser for dem, skal Mørkets Dunkelhed spredes for os. Naar vi da hviler sammen med de hellige Martyrer, undgaar vi Underverdenens Mørke ved deres Egenfortjenester men dog som Andelshavere (*consocii*) i Helligheden«.

Men man kunde ikke gøre Kirkegulvet til hele Menighedens Gravplads. Det maatte blive noget for de udvalgte. Derimod kunde Kirkens Atrium, dens Forgaard, bruges dertil. Og var der mere fri Plads der omkring, saa ogsaa den. En saadan Plads indviedes med Vievand og Ritus og Bøn. Tanken om *indviet Jord* bliver nu den bærende. Og dertil kom naturligvis Tanken om Virkningen af de hellige Handlinger, navnlig Messerne, i Kirken, der virkede, først og fremmest derinde men ogsaa udenfor Murene i Kirkens hegnede og hellige Gaard.

Begravelserne i Kirkegulvet havde man tidlig Bryderi med. Ogsaa teoretisk. Var det mon velsignelsesrigt at blive begravet derinde mellem Martyrerne? Gregorius den Store († 604) mente, det var velsignelsesrigt for gode Mennesker, men ellers gjorde det kun ondt værre for dem, og det har han nogle frygtelige Historier om i sine Dialogers fjerde Bog, Kap. 50—54. Det er det samme Værk, som han fremsætter Skærsildslæren i med lignende Beviser.

Det ses da ogsaa, at man har forsøgt at tage Reb i Sejlene. Ovre i Sveberiget i Nordportugal og det nordvestlige Spanien har en Synode i Bracara (Braga) 563 vedtaget et Forbud mod Begravelse i Kirkerne og henvist til Pladsen udenom Kirkens Mure. Naar Stæderne forbyder Begravelse indenfor Bymuren, hvor meget mere Hensyn skal der da ikke tages til Martyrerne! Paa Karl den Stores Tid synes Pave Leo III. at holde paa Begravelse i Fædrenes Gravsted paa gammel Maade udenfor Kirker og Kirkegaarde, men det skal være tilladt at søge Gravsted ogsaa paa fremmed Sted, kun at en Kendelse til den hjemlige Kirke bør ydes. Derimod forbød Gregor I. Munke i England at tage mod Lig uden Sognekirkens Billigelse. Tillige forbød han at tage Betaling for Gravsted. Kun frivillige Gaver maatte modtages.

I det Aarhundrede, da Kristendommen for 1100 Aar siden bankede paa ved Danmarks Grænse, var man hos vore sydlige Naboer kørt fast med at fylde Kirkerne med Begravelser. Da Karl den Skaldede havde faaet de franske Lande overladt, blev der holdt et Kirkemøde i Meaux 845. Blandt andet vedtoges, at inde i Kirken skulde ingen nedarvet Ret til Begravelse gælde. Kun den, som Biskoppen eller Præsten fandt værdig i Færd og Liv. Det er vist kun Udtryk for noget, som ivrige Reformatorer allerede havde begyndt, om jeg saa maa sige med tilbagevirkende Kraft, thi der tilføjes, at ingen dog maa smide de afdødes Ben ud af deres Grave eller krænke Gravfreden, men lade enhver i sit af Gud givne Hvilested vente sin Dommers Komme, især da endog de menneskelige Love satte Dødsstraf for Gravkrænkelse.

40 Aar senere havde man det samme for i Tyskland under Kong (senere Kejser)

Arnulf paa en med en Rigsdag forbunden Synode i Tribur i Hessen 895. Det var ved dette Kirkemøde, at den danske Missions Overhoved, Ærkebiskop Adalgar i Bremen, havde sin store Ydmygelse, idet det lykkedes Ærkebiskoppen af Köln at faa Bremen slaaet ned som Lydbispedømme under Köln. Det ordnedes ved en Gudsdom, en Duel. Den, der duellerede paa Adalgars Vegne, bukkede under og døde af sine Saar. Saaledes kunde man dengang! Begravelsesspørgsmaalet, som man vilde ordne, naaede man vist kun at forvirre: Angaaende Begravelser i Kirkegulvet, da skal de nægtes Lægfolk med maaske en meget ekstraordinær Undtagelse. »Legemer, som fordem er begravede i Kirken, skal dog ingenlunde kastes ud, men der skal lægges Stengulv hen over dem, saa at der ikke ses noget Spor af Grave, og saaledes skal Kirkens Værdighed bevares. Men hvor dette paa Grund af Mængden af Lig er vanskeligt at gøre, der skal denne Plads betragtes som en Begravelsesplads og Massegrav, Alteret fjernes derfra og anbringes, hvor det er muligt at bringe Gud Offer paa sømmelig Maade«. Man faar af dette en Anelse om, hvordan det da har set ud i Kirkerne. Og for at sætte Hegn imod en ny Invasion fortæller Kirkemødet Folk til Skræk og Advarsel et af Miraklerne i Gregors nævnte Bog. Det var i St. Syrus' Kirke i Genua, at en Mand ved Navn Valentinus var bleven begravet. Men ved Midnat lød der store Raab fra Kirken, som om een med Magt blev slæbt ud af den. Opsynsmændene ilede til og saa to forskrækkelige Aander, der havde faaet et Reb om Fødderne paa Valentinus, og slæbte ham ud trods hans Raab og Skrig. Næste Morgen aabnede de Graven. Den var tom. Liget fandt de i en Grav udenfor Kirken, endnu med Strikken om Fødderne. Og, siger Gregor, der kan du se, at en brødebetyngt, der lader sig begrave i en Kirke, udsætter sig for een Dom til. Og hvad hjælper det hellige Sted en begravet, naar han paa den Maade bliver smidt ud? Der tilføjes: »Den hellige Synode siger: Et underfuldt Faktum og for mange noget, de maa grue for! Derfor i Fremtidens Forløb rette man sig derefter!«

Men hvor skal der da begraves? Her har Synoden en mærkelig Rækkefølge: Det naturlige Sted for Begravelse er først ved Domkirken, hvor Biskoppen har sit Sæde. Kan det for Vejlængdes eller andre Vanskeligheders Skyld ikke vel lade sig gøre, da »hvor et Samfund af Kanniker eller Munke eller Nonner lever i Fællesskab, for at han med Anbefaling i deres Bønner kan ile sin Dommer i Møde og ved deres Forbønner kan faa den Forsyndelsernes Tilgivelse, som han ikke ved Fortjenester kan opnaa. Hvis ogsaa dette regnes for upraktisk og vanskeligt, da lad ham blive begravet som død der, hvor han som levende svarede sin Tiende«. Derpaa Gregors Forbud mod at sælge Gravsteder for Betaling.

Det er jo en meget upraktisk Regel, og vi har da ogsaa snart en forkortet Redaktion, hvor Rækkefølgen er omstillet: Hvis ikke Begravelsen sker ved Domkirken, skal den være ved Sognekirken eller et Kloster. Sognekirkens Førsteret vilde man have hævdet, og det skete. I Gratians Dekretsamling fra 1150, der blev Romerkirkens faktiske Lovbog, er der stillet et modgaende Paveord (apokryft?) bag efter denne Koncilkanon. Og paa Lateransynoden 1097 bestemte Urban II., at Klostre skulde overlade en Tredjedel af Ofret til Sognekirken, naar de fik en Begravelse. Men saa gik Klostrene en anden Vej og skaffede sig — et for et — Privilegium paa at have Begravelsesret. Indsigelsen herimod forstummede dog ikke. Sogne

præsterne blev ved med Modstanden, men kunde jo ikke direkte faa noget indført mod pavelige Privilegier. Tiggermunkene fik et alvorligt Tilhold paa Nationalkonciliet i København 1425 om at aflevere en Fjerdedel.

Forsøget paa at standse Lægfolks Begravelse i Kirkerne lykkedes som bekendt heller ikke.

Det med Begravelse i *viet Jord* var altsaa noget, der laa i sit faste Leje, inden Kristendommen naaede os. For at bekæmpe Hedenskabet hos de tvangskristnede Sachserer havde Karl den Store strængelig befaleet dem Begravelse i viet Jord og forbudt Ligbrænding og Begravelse paa uindviede Steder.

Det samme blev nu Krav og Kristendomstegn hos os. Tidligere var Gravstedet Marken. Landsbyen laa med sine Gravhøje. En By fra Hedenskabet kan i svenske Landskabslove ligefrem kaldes »hedhnu byr og högha«, d. v. s. en By fra hedensk Tid og med Høje. Men nu bliver det, at begraves »i Høj og heden Jord«, Udtryk for at være Hedning. Endnu voldsommere bekæmpedes Ligbrænding, der jo som *religiøs* Skik utvivlsomt ogsaa oprindelig var Udtryk for en Tankegang, der regnede med nogle Sjæle-Fantasier og ikke med Kødets Opstandelse.

De Stores Begravelse i Kirke er ogsaa tidlig begyndt her. Den første døbte Konge Harald Blaataand begravedes i Kirken i Roskilde, den senere Domkirke. Hvordan de ældste Kongegrave dér har været anbragte, ved vi ikke, thi Domkirken er bygget ny siden. Med Knud Lavards Slægt blev Ringsted Klosterkirke Kongegravens Kirke. Her dannede i Middelalderen den anselige Strækning, hvor Kongegravene er, et Indelukke, Munkekoret. Her igennem Midten af dette laa Kongegravene, den yngre ved den ældres Fødder, kun med et Slip mellem Valdemar den Store og Knud VI., der hvor Højaltret havde staaet i den ældste Kirke. Langs begge Sider var Munkenes Stole. Her sang de deres Tider. Og Tanken er, at de hensøvede Fyrster og Fyrstinder er »lodtagne baade i Messer, Tider, gude- lige Bønner og i alt det gode, som gøres i fornævnte vort Kloster evindeligt«. (Tilsagn 1411 til Dronning Margrethe).

Her kommer det særlige til, der er ved et Kloster, hvori man kan erhverve sig Broderskabsret og derved er Andelshaver i al den særlige Naade, der tænkes at være blevet et saadant helligt Samfund til Del. Saadant Broderskab kunde ogsaa andre end Fyrster opnaa. Visse Tiggerordener solgte det ret billigt. Og da var selvfølgelig Begravelse om ikke i Kirken saa paa Klosterets Kirkegaard noget attraktivt, selv om man holdtes lidt paa Afstand fra Munkenes Grave. Dominikanerordenen vedtog 1278, at ogsaa »de i vore Kirkegaarde begravede« toges med i Forbønnerne sammen med dem, der har erhvervet Broderskabsbrev (Kirkehist. Sml. I, 567).

Men Klostre var der jo ikke saa mange af, og for den almindelige Befolkning blev det Sognekirken med dens Kirkegaard, der blev Pladsen. Her gentager sig da Forholdet. For Gejstlige og Stormænd er der Begravelser at faa inde i Kirkegulvet. Men det almindelige bliver dog udenom Kirken, paa *Kirkebakken*, som man sagde i Sverige. Men denne Kirkebakke var altid en *Kirkegaard*, d. v. s. en med Gærde hegnet Plads. Hvoraf Hegnet bestod, er ikke saa sikkert at sige. I Sverige, hvor det nu næsten altid er Mur eller Stengærde, kalder Folkesproget

det Kyrkogårdsbalk, hvilket forudsætter, at det i sin Tid har været Bjælkeværk, hvad endnu findes enkelte Steder. Det er muligt, at mange af vore danske Sten-gærder er forholdsvis sene Erstatninger af ældre Træ-Indhegning eller af et Jorddige.

Naar man saa kom indenfor Gærdet, saa var ingenlunde alle Dele af Kirke-gaarden lige fornemme. I den norske Borgerthingskristenret (Kap. 9) siges, at Kirke-gaarden skal deles i fire Dele. Lendermændene (de fornemste) skal begraves østen om Kirken og sønden for i Tagdryppet. Derudenfor begraves fribaarne Bønder, derefter Løsingere (frigivne), og derefter nærmest ved Kirkegaardsmuren skal be-graves Trælle og Mænd, som er drevet i Land paa Stranden, og som har Haaret skaaret paa norsk Vis. Der omtales ikke her Grave vest og nord for Kirken, men disse Pladser gaar vel med blandt de ringe.

Vi har ikke her i Danmark opbevaret nogen saadan Lovregel, men det er be-kendt nok, at vi havde den samme Taksation af Kirkegaardens forskellige Dele. Om Udgravningen af den middelalderlige St. Klemens Kirkegaard i København skriver Lærer H. N. Rosenkjær: »I hele Grunden udenfor Kirken var der Kirke-gaard med Grave. I et Bælte paa ca. 15 Fod nærmest Kirken har været lagt Lig een Gang i hver Grav. Jo længere man kom bort fra Kirken, desto hyppigere er Begravelser fulgt efter hverandre, og desto dybere er der derfor gravet ned i Leret. Ens Evne og Vilje til at betale til Kirken under en eller anden Form har vel nok været bestemmende for, hvor langt ude man skulde lægges«. (Hist. Medd. om Kbh. II, 49).

Lig bares ikke dengang til Grav i Kiste. Graven var selv, naar det var lidt fint, en muret Kiste. Men ved Skara Dømkirkes Nordmur fandt man dog ogsaa Grave med Kister, bestaaende af gennemskaarne Egestammer, muligvis fra Træ-kirkens Tid. Hvordan det saa ud over Jorden, ved vi ikke meget om. Bevaret er jo kun det fine, at der over den murede Grav er anbragt en Ligsten, ofte tagfor-met. En saadan kaldtes Hvælv. Vi har det paa den saakaldte Gesingholm-Sten, der tidligere har ligget paa Gesing Kirkegaard i Dyrslund (nu Nationalmuseet). Ovenpaa Stenen ses St. Nikolaus, og langs Siden læses: »Tured gjorde dette Hvælv over Tyrie Ebbesön Lave. Marie, vis evigt begge Naade! Salig Nikolaus skærme!« De, der ikke kunde koste Sten, har vel tuet Jorden op som nu. Det kommer næ-sten af sig selv, fordi der ved Lukning af en Grav altid bliver for meget Jord. Den svenske Biskop Peder Månsson af Vesterås (død 1534) bruger den Ytring, at en ukyndig Læge gør Kirkebakken tuet. Den vidner ogsaa derom. Naar saa den græsgroede Kirkegaard aldrig blev planeret, kunde den nemt faa et slemmt uryddeligt Præg af de gamle glemte Grave. Ved Stengravenes Ender finder man ikke sjældent Kors. Ved Jordtuerne har man i al Fald til Tider sat saadanne af Træ.

Saaledes laa da den viede Jord, og paa dens Værdi troede man utvivlsomt. Det var derfor et stærkt Vaaben, naar der var kirkepolitisk Fejde, at erklære Strejke, Interdikt med den Følge, at ingen kunde komme i vied Jord. Og det var haardt for dem, det af andre Grunde nægtedes. Det var ogsaa noget, der skulde passes paa, at ikke Kirkegaarden mistede sin Vielse. Det gjorde den, hvis der skete Slags-maal eller Utugt eller lignende paa den. Saa skulde den genindvies. Det skete tit,

i al Fald saa tit, at vore Biskopper gerne skaffede sig pavelig Tilladelse til at lade en Præst forrette saadan Genindvielse af vanhelliget Kirkegaard. Biskoppen skulde da bare selv indvie Vandet dertil.

Ved Siden af dette levede der et stort Stykke Hedenskab videre i Folks Tanker om Kirkegaarden. Forestillingen om de dødes Liv i Gravhøjen overflyttedes paa Kirkegaarden, hvor der ikke var raadeligt at komme ved Nattetid. Det, vi nu kalder Overtro, Spøgelsetro, er jo den gamle nordiske hedenske Religion. Den synes at være kommet til at hvile i, at naar først et Lig var formuldet, fik den døde Fred. De, der ikke kan faa Fred, formulder ikke, men naar saa — som Historien formelder — der sker det nødvendige, saa opløses den døde i Støv.

Kirken søgte at kristne de hedenske Skikke. De tre Skovfulde Jord optoges som kirkelig Ritus, men egentlig er det Følgets religiøse Pligt at kaste Muld paa, thi det er forfærdeligt for Hedningen ikke at være jordet. Det fortælles, at Landsknægtene i det 16. Aarh. kastede Jordklumper paa hinanden før Slaget. Og ved Siden af Sjølemessen lever Gravøllet, Begravelsesgildet, ikke blot som Bondeskik, men rituelt. Munkene i Ringsted Kloster skal holde Valdemar Atterdags Aartid, naturligvis med Messe og Sang, men ogsaa med et Gilde for Munkene, hvorved der ekstra skal dækkes op med »tre gode Smaagrise og en Tønde tysk Øl«.

Under alt dette kan det ikke nægtes, at det kunne ved den gammelkristelige Begravesskik fra Katakomberne, det *fredede* Hvilested (Koimeterion, Cometerium), det fik ikke de bedste Kaar. Det var det fremmede Religionselement med Jordvielsen, der blev Hovedsagen. Pladsen under Tagdryppet var den bedste. Der sivede dog nogen Hellighed ned med. Og Pladsen var saa begrænset, navnlig i Stæderne, der var klemt sammen paa en snæver Bygrund. Det var simpelthen ikke til at skaffe ordentlig Fredningstid uden for enkelte udvalgte. Og Sansen for anden Fredning var ogsaa ringe nok. Det var jo Kirkens Gaard, man havde taget i Brug, men den havde jo i Forvejen sin Brug. De døde var blot søgt derind under Mulden for at være det hellige nær. Der kunde de jo nok ligge, om ogsaa Gaarden stadig brugtes.

Og Middelalderens Kirkegaarde brugtes til mange Ting. Processionerne gik deres Gang om dem, men det behøvede ikke at volde Uorden, tværtimod. Men der holdtes Ting, Sogneting, Sognestævne. I Vestjylland hedder Vaabenhuset endnu Skriverhus, for derinde skrev man Sagerne op. Ved Valfarter flokkedes man paa Kirkegaarden, og der holdtes Prædikener. Paa Kirkegaarden holdtes de mere eller mindre religiøse Skuespil. Men der var da ogsaa Marked og Boder paa Kirkegaarden. I Christian IIs Forordning fra 1521 forbydes det at holde Marked paa Kirkegaarde og flere andre Steder, ikke for Uordenens Skyld, »men alle Markeder skal alene holdes i Købstæderne«. Paa Nikolaj Kirkegaard i København holdt de oprørske Borgere Raadslagning i 1294 efter et mislykket Angreb paa Slottet — ja det var jo ganske vist Oprør. Men Kong Hans holder Retterting paa Kirkegaarden, saaledes 1489 paa Vor Frue Kirkegaard og 1491 paa Helliggejstes. Det har aabenbart været Skik. Ja i Folkevisen gaar der Dans paa Kirkegaard.

For Landsbykirkegaardenes Vedkommende da laa de utvivlsomt alle hen i Græs. Det kunde i og for sig være meget pænt, naar det virkelig holdtes pænt. Men naar Tuerne ikke jævnedes, blev det, som jeg kan huske Kirkegaarden derhjemme i min tidligste Barndom. I al Fald i Fyns Stift havde Præsterne i den katolske

Tid Ret til Kirkegaardens Græs og Træer. Det forsøgtes at fortsætte med denne Ret efter Reformationen, og Præsten i Skamby fik 1545 Landemodekendelse for det i Henhold til en Dom fra Middelalderen. 1552 rejstes det samme Spørgsmaal i Viborg Stift, og Sognepræsten tilkendtes samme Ret, »dog saa at han skulde samme Græs afføre, det snarest det kan tørres, og holde saa Kirkegaarden ren og skikkelig, som det sig bør«. Jeg ved ikke, om det gjaldt udenfor de to Stifter. P. Palladius synes ikke at regne med nogen saadan nedarvet Ret i Sjælland.

Det kunde ogsaa knibe med Fred for Dyr. I Skaane hed det: Hvilken som Hest eller Fæ andet lader med Villie paa Kirkegaard, bøde Kirken 3 Øre, eller tredje Mands Ed«. Det forudsætter nu ond Vilje. Derimod gælder det vel det meget hyppigere Sløseri, naar det i Aarhus Stifts Statuter (1443) hedder: »Item skal Kirkeværgerne holde Kirkegaarden vel indhegnet til alle Sider, at der ikke skal være fri Adgang for ufornuftige Dyr, under en Bøde paa 3 Mark«. Navnlig den gamle Landsbys Plage, de løsgaaende Svin, var nærgaaende alle Vegne.

Fra Udlandet ser man ogsaa, at man kæmpede med Sløseri, Kirkemøderne maa paatale. Der maa ikke holdes Forlystelser paa Kirkegaardene (Rouen 1214; Trier 1227). Der maa ikke bygges Privathuse paa dem og ikke laves Møddinger paa dem (Rouen 1231). Der skal hegnes mod Svin og andre Dyr (Köln 1279). Ja det kan maaske have sin Interesse ved Siden af samtidige Paamindelser hos os at medtage Udtalelser fra et Kirkemøde i Milano 1573 under den berømte Ærkebiskop Carlo Borromeo. Han giver Regler for Begravelser i Kirker, hvor langt de skal være fra Altrene. Biskopperne skal sørge for, at Kirkegaardene er lukkede for Kvæg. I Midten skal et Kors rejses. Der maa ikke være Værksteder eller Værtshuse paa Kirkegaarde, heller ikke nogle, der kun er af Lægter og Brædder. Der maa ikke paa dem kastes Korn som paa en Lo. Der maa ikke tærskes. Avner, Korn, Frugter maa ikke spredes paa dem. Vævninger eller Linnedklæder, vaade af Lud og Vand, maa ikke bredes ud i Solen paa dem. Kvindfolk eller Mandfolk maa ikke spinde paa Rok paa dem eller sy eller gjøre andet Arbejde, som ikke passer med det hellige Sted. Der trues ogsaa med streng Straf for rigtigt Svineri.

Ja, saadant forbydes, og saa er det vel set. Saa skal vi bare vogte os for at fortsætte, at naar man saa en Kirkegaard, fik man alt dette at se. Det gjorde man jo slet ikke. Nu gaar Svin ikke løse. Derfor vil man ikke begrunde en Laages Istandsættelse med dem, men med noget andet, men der kommer dog ikke altid alt, hvad man kan tænke sig, ind ad en beskadiget Laage.

Efter Tidens Fordringer og Sans har sikkert alligevel »Sovestedet« været en fredet Plads, hvor man kom med alvorlige Tanker. Kirkegaarden var ikke »de Dødes Have«. Den var »Guds Ager« (Salme Nr. 445). Det eneste Sted, hvor Havepræget maaske viste sig, og hvor der blev pillet og passet omhyggeligere, var Klostrene, der jo dannede en lukket Verden for sig selv og kælede for denne lille Verden. Derimod ved jeg ikke, hvad man har ment, naar man fornylig har fantaseret om, at Klosterbrødre skulde have passet Landsbykirkegaarde. De maatte jo ikke engang gaa ud af Klostret uden særlig Tilladelse, og Landsbykirken var dem uvedkommende.

(Sluttet.)

Foreningen til Fremme af Kirke- gaardskultur i Danmark * * *

har det formaal at søge oparbejdet en større Sans og Interesse for smukkere og bedre indrettede Kirkegaarde her i Landet. — Som Medlemmer optages saavel Enkeltpersoner (Kontingent 4 Kr.) som Kirkegaardsbestyrelser og Menighedsraad (Kontingent 1 Kr. for hvert Medlem). Foreningen har indhentet Kirkeministeriets Tilladelse til, at Kontingentet kan betales af Kirkens Kasse.

A. C. ZACHARIASEN

ORGELBYGGER

TELEFON 1629 AARHUS TELEFON 1629

*Har bygget Orgler til ca. 250 Kirker,
Missionshuse og Kirkegaardskapeller.
Reparationer og Stemninger udføres.*

Tilkendt højeste Udmærkelse paa Landsudstillingen 1909

K.T. DAMGÅRD-JENSEN

TLF 4746 MARSTRANDSGADE 7 AARHUS

LYSKOPI · STEN · ZINKTRYK
FORMINDSKELSER, MASKIN-
SKRIVNING · DUPLIKERING

*

MANGFOLDIGGØRELSE
AF NYE OG GAMLE KORT OVER
KIRKEGAARDE

GRAVSTEDSSKØDER
LEVERES MED PAATRYKT KORT
OVER KIRKEGAARDEN

G. Erstad-Pedersen · Broncestøber

Bruunsgade 32 Aarhus Telefon 1558

KIRKELYSEKRONER
TITUS - STAGER
ALTER - STAGER
ALLE METALARBEJDER
TIL KIRKELIGT BRUG

BRONCEKÆDER OG URNER
GRAVLAAGER I BRONCE
PORTRÆTMEDAILLONER
BRONCEORNAMENTER
INSKRIPTIONER

FORLANG ALTID TEGNINGER OG TILBUD HOS MIG.

RASMUS MOGENSEN

STEN- OG BILLEDHUGGER

SVENDBORG

*

GRAVMONUMENTER EFTER TEGNING

TELEFON 906

AKTIESELSKABET

DE FORENEDE GRANITBRUD

SANDSTENSBRUD OG STENHUGGERIER PAA BORNHOLM

GRAVMONUMENTER

DANSK GRANIT

DANSK SANDSTEN

DANSK ARBEJDE

SALGSKONTOR OG Udstilling i KØBENHAVN:
FREDERIKSBERG ALLÉ 76. KØBENHAVN V. TELEFON 12 223.

TH. THRUES

FISKERGADE 47
AARHUS

ALLE TRYKSAGER

BOGTRYKKERI

TELEFON-NUMMER:

- 1 2 9 4 -

BEDST - HURTIGST